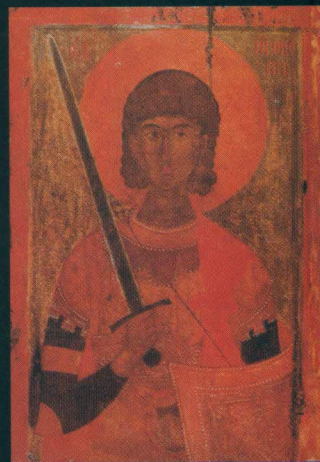

Βεροίας Μελετήματα

2003

ΟΙ ΦΙΛΟΙ ΤΟΥ
ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΥ
ΜΟΥΣΕΙΟΥ
ΒΕΡΟΙΑΣ

ΜΟΥΣΟΥΛΜΑΝΟΙ ΚΑΙ ΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ ΣΤΗ ΒΕΡΟΙΑ ΤΟΥ Β' ΜΙΣΟΥ ΤΟΥ 18ου ΑΙΩΝΑ

Αντώνης Αναστασόπουλος

Λέκτορας Τουρκολογίας, Πανεπιστήμιο Κρήτης.

Μπαίνοντας στο β' μισό του 18ου αιώνα η Βέροια βρισκόταν υπό οθωμανική κυριαρχία επί τριακόσια και πλέον χρόνια. Ήταν μια πόλη μετρίου μεγέθους για τα τότε δεδομένα, σχετικά κοντά στους οδικούς άξονες που συνέδεαν τη νότια Ελλάδα με την κεντρική Βαλκανική και τα δυτικά με τα ανατολικά Βαλκάνια, χωρίς όμως να τη διασχίζει κάποιος από τους μεγάλους δρόμους της εποχής: αυτό σήμαινε ότι η πόλη απαλλασσόταν από την αναστάτωση που θα συνεπαγόταν η διέλευση στρατιωτικών μονάδων από το εσωτερικό της, αν και τα στρατεύματα περνούσαν από τα παραλιακά χωριά της διοικητικής περιφέρειάς της και το κόστος της φιλοξενίας τους επιβάρυνε το σύνολο του τοπικού πληθυσμού: για τον σύγχρονο ερευνητή σημαίνει ότι η Βέροια βρισκόταν εκτός του συνηθισμένου δρομολογίου των περιηγητών με αποτέλεσμα να μη διαθέτουμε για την πόλη τον ίδιο όγκο περιηγητικών πληροφοριών που διαθέτουμε για άλλες πόλεις. Η Βέροια ήταν το κέντρο μιας διοικητικής περιφέρειας, που περιλάμβανε πάνω από εκατό χωριά (300 σύμφωνα με τον βρετανό Ληκ, που βρέθηκε στην περιοχή στις αρχές του 19ου αιώνα) και εκτεινόταν μέχρι την αποξηραμένη σήμερα λίμνη των Γιαννιτσών στο βορρά, τον Αλιάκμονα και το Αιγαίο ανατολικά, το Βέρμιο δυτικά και τα περίχωρα της Κατερίνης στο νότο. Η Νάουσα, η οποία κατά καιρούς υπαγόταν στη Βέροια, αυτή την περίοδο αποτελούσε ανεξάρτητη διοικητική μονάδα.

Στη Βέροια κατοικούσαν κατά την οθωμανική περίοδο χριστιανοί και μουσουλμάνοι, αλλά και εβραίοι, οι οποίοι όμως, σε ό,τι αφορά τον 18ο αιώνα τουλάχιστον, δεν έχουν αφήσει πολλά γραπτά τεκμήρια της παρουσίας τους. Η κυριότερη πηγή που διαθέτουμε για τη Βέροια αυτής της περιόδου είναι τα οθωμανικά έγγραφα και κατάστιχα – πηγές γραμμένες στην οθωμανική τουρκική γλώσσα με την αραβική γραφή. Κάποια από αυτά φυλάσσονται στη Βέροια, ενώ άλλα βρίσκονται στην Τουρκία και τη Βουλγαρία: πρόκειται κυρίως για κατάστιχα και έγγραφα που είχαν συνταχθεί από το ισλαμικό δικαστήριο της πόλης, καθώς και για διατάγματα και κώδικες της οθωμανικής κεντρικής διοίκησης στην Κωνσταντινούπολη. Μια καλή ιδέα για το τι είναι και τι πληροφορίες μας δίνει το υλικό που φυλάσσεται στα Αρχεία Νομού Ημαθίας των Γενικών Αρχείων του Κράτους στη Βέροια, παρέχουν, παρά τα λάθη και τις ατέλειές τους, οι μεταφράσεις που δημοσιεύτηκαν το 1954 από την Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών με επιμέλεια του Ιωάννη Βασδραβέλλη και τίτλο *Ιστορικά Αρχεία Μακεδονίας: Β'. Αρχείον Βεροίας - Ναούσης 1598 -1886*.

Το τουρκικό όνομα της Βέροιας ήταν «Καρά Φέριε».¹ Η πόλη ήταν ενταγμένη στο οθωμανικό σύστημα επαρχιακής διοίκησης και αποτελούσε την έδρα καζά, ο οποίος υπαγόταν στην περιφέρεια (σαντζάκι) Θεσσαλονίκης, μαζί - στο β' μισό του 18ου αιώνα - με τους καζάδες της Έδεσσας, της Νάουσας, του Γυναικόκαστρου (στην περιοχή του Κιλκίς) και των Γιαννιτσών. Ο καζάς ήταν δικαστική περιφέρεια με επικεφαλής δικαστή, τον καδή. Ο καδής συνδύαζε όμως τα δικαστικά και συμβολαιογραφικά

¹ «Καρά» σημαίνει «μαύρος, σκοτεινός» (σημαίνει επίσης και «ξηρά»). Υπευθυμίζουμε ότι το τουρκικό όνομα του Αλιάκμονα ήταν «Ιντζέ Καρά Σου» και του Λουδία «Καρά Ασμάκ». Με άλλα λόγια, υπήρχαν στην ευρύτερη περιοχή και άλλα τοπωνύμια, που περιείχαν ως συστατικό το «Καρά».

καθήκοντά του με πολιτικά και διοικητικά· το δικαστήριό του αποτελούσε τον επίσημο αγωγό επικοινωνίας ανάμεσα στην τοπική κοινωνία και τις οθωμανικές κρατικές αρχές. Τα κρατικά διατάγματα, που αφορούσαν την περιφέρεια της Βέροιας, απευθύνονταν και στέλνονταν στον καδή, ο οποίος τα κατέγραφε στο αρχείο του και τα κοινοποιούσε στους υπόλοιπους παραλήπτες τους, προκειμένου να τύχουν εφαρμογής. Άλλος σημαντικός αξιωματούχος ήταν ο βοεβόδας, ο οποίος ήταν ο μισθωτής των φορολογικών προσόδων της Βέροιας· αν μπορούμε να εξηγήσουμε το σχετικό σύστημα με απλά λόγια, το οθωμανικό κράτος, αντί να στέλνει υπαλλήλους του για να εισπράξουν ένα φόρο από μια επαρχία, εισέπραττε το ποσό που της αναλογούσε από έναν ιδιώτη, ο οποίος στη συνέχεια αναλάμβανε την είσπραξη του ποσού του φόρου για λογαριασμό του επιβαρύνοντάς το με ένα ποσοστό κέρδους. Αυτός ο ιδιώτης συνήθως είχε την έδρα του στην πρωτεύουσα, την Κωνσταντινούπολη, και υπεκμίσθωνε με τη σειρά του την είσπραξη του φόρου σε κάποιο τρίτο πρόσωπο, που ήταν αυτός ο οποίος αναλάμβανε τελικά τη συλλογή του από τους φορολογούμενους. Κατά συνέπεια, ο βοεβόδας δεν ήταν κρατικός αξιωματούχος, αλλά ουσιαστικά ένας επιχειρηματίας, που είχε επενδύσει τα κεφάλαιά του στη μίσθωση των φόρων. Ο έλεγχος όμως των φορολογικών προσόδων συνεπαγόταν συνήθως και σημαντική πολιτική επιρροή, όπως δηλώνουν μεταξύ άλλων και τα κρατικά διατάγματα που απευθύνονταν στον βοεβόδα, ο οποίος είχε εξάλλου στην υπηρεσία του σώμα ενόπλων τις περισσότερες φορές, δηλαδή διέθετε τα μέσα για να επιβάλει την τάξη με τη βία. Η Βέροια είχε επίσης και διάφορους δευτερεύοντες αξιωματούχους, όπως σερδάρη, δηλαδή στρατιωτικό διοικητή (των γενιτσάρων), μουχτεσίμπ, δηλαδή αγορανόμο, και μπουλούκ-μπασή, δηλαδή επικεφαλής σώματος ασφαλείας. Στην πλευρά των χριστιανών ηγετική φυσιογνωμία ήταν ο μητροπολίτης, ενώ η εβραϊκή κοινότητα (ή οι εβραϊκές κοινότητες) θα διέθετε το ραβίνο της (ή τους ραβίνους τους). Η επικύρωση της εκλογής του μητροπολίτη με σουλτανικό διάταγμα (μπεράτι) δήλωνε την αναγνώριση του θεσμού από την οθωμανική διοίκηση, η οποία πάντως αντιλαμβανόταν τον μητροπολίτη όχι ως πνευματικό ηγέτη, αλλά ως μισθωτή των εκκλησιαστικών φορολογικών εσόδων της μητρόπολής του.

Εκτός από τους αξιωματούχους και τη θρησκευτική ηγεσία των μη μουσουλμανικών κοινοτήτων, η πόλη διέθετε μια κοινωνική και οικονομική ελίτ, η οποία αποτελούσε την επίσημη και ανεπίσημη ηγεσία της τοπικής κοινωνίας. Οι μουσουλμάνοι μεγιστάνες αυτής της περιόδου είναι γνωστοί συλλογικά με το όνομα «αγιάν» (ή αγιάνηδες). Ο όρος «αγιάν» είναι ένας όρος ευρύς και αρκετά ασαφής. Περιγράφει όλους όσους είχαν κύρος, επιρροή και λόγο στις τοπικές υποθέσεις χάρη στην οικονομική επιφάνειά τους, τις διασυνδέσεις τους, την κατάρτισή τους, την οπλική δύναμή τους. Οι αγιάν ήταν κατά τεκμήριο ευκατάστατοι και ο πλούτος τους προερχόταν συνήθως από τη συμμετοχή τους στο σύστημα εκμίσθωσης φόρων, από τον έλεγχο της γης και των προσόδων της και από τη δραστηριοποίησή τους στις χρηματοπιστωτικές σχέσεις. Το αντίστοιχο χριστιανικό σώμα προυχόντων αποκαλούνται «κοτζαμπάσηδες» στις οθωμανικές πηγές και με διάφορους συναφείς όρους στις ελληνικές. Η χριστιανική ελίτ δεν περιλάμβανε μόνο τους ανθρώπους που στελέχωναν την επίσημη κοινοτική ηγεσία, αλλά και κάποιους που προτιμούσαν να παραμείνουν εκτός των κοινοτικών δομών, όπως θα εξηγήσουμε παρακάτω.

Είναι εξαιρετικά δύσκολο να προβεί κανείς σε μια ακριβή αποτίμηση των σχέσεων ανάμεσα στους χριστιανούς και τους μουσουλμάνους της Βέροιας στο β' μισό του 18ου αιώνα (ή και σε οποιαδήποτε άλλη στιγμή της οθωμανικής περιόδου). Ένας βασικός λόγος είναι ότι οι σωζόμενες οθωμανικές πηγές, είτε πρόκειται για δικαστικά έγγραφα είτε για αιτήσεις υπηκόων προς τις αρχές, καταγράφουν κυρίως το ασυνήθιστο, το προ-

βληματικό, αυτό που προξενούσε αναστάτωση, τις διενέξεις, τα εγκλήματα. Η ρουτίνα της καθημερινότητας, η εύκολη ή δύσκολη καθημερινή συνύπαρξη δεν υπήρχε λόγος να καταγραφεί στα επίσημα έγγραφα. Τα κρατικά διατάγματα, από την άλλη, αναφέρονταν σε πάγιες υποχρεώσεις, όπως η καταβολή της τακτικής φορολογίας, αλλά περιορίζονταν στο να θέσουν τους όρους με τους οποίους αυτή προβλεπόταν να γίνει· δεν μας διαφωτίζουν ως προς το τι συνέβη στην πράξη. Τα έγγραφα είναι μικρά παράθυρα προς το χτες: μας επιτρέπουν κάποια θέαση του παρελθόντος, αλλά δεν μας δίνουν τη συνολική εικόνα· η ανασύνθεση του παρελθόντος είναι μια δυναμική διαδικασία, που συνίσταται πρωταρχικά στην ερμηνεία των διαθέσιμων δεδομένων και είναι ως εκ τούτου εξ ορισμού υποκειμενική. Η διατύπωση μιας κρίσης για τις σχέσεις χριστιανών – μουσουλμάνων στη Βέροια του 18ου αιώνα με απόλυτο τρόπο παραβλέπει το γεγονός ότι οι κοινωνικές, πολιτικές, οικονομικές και διακοινοτικές σχέσεις οποιουδήποτε συνόλου δεν μπορούν να αντιμετωπίζονται με όρους μαύρου – άσπρου. Εκείνο που είναι βέβαιο είναι ότι οι δύο κοινότητες της Βέροιας δεν ήταν απομονωμένες η μία από την άλλη. Συνεργάζονταν και συγκρούονταν σε πολλά επίπεδα και με ποικίλους συνδυασμούς δυνάμεων, χωρίς να αποτελούν απαραιτήτως δύο συμπαγείς, ομοιογενείς ομάδες.

Ασφαλώς το οθωμανικό σύστημα διακυβέρνησης έθετε ένα πλαίσιο που διείπε και καθόριζε στις βασικές γραμμές τους τα όρια αυτών των σχέσεων. Δύο ήταν οι βασικές διακρίσεις στο οθωμανικό κράτος. Η μία ήταν η θρησκευτική διάκριση μεταξύ μουσουλμάνων και μη μουσουλμάνων. Η δεύτερη ήταν η διοικητική διάκριση μεταξύ ασκερί και ραγιάδων. Η διάκριση μεταξύ μουσουλμάνων και μη μουσουλμάνων δεν ήταν μια καινοτομία ή μια ιδιοτροπία των Οθωμανών· ήταν ο τρόπος με τον οποίο τα προγενέστερα μουσουλμανικά κράτη είχαν διοικήσει επί αιώνες τους μη μουσουλμάνους υπήκοους τους και οι όροι αυτής της σχέσης καθορίζονταν από τον ιερό νόμο του ισλάμ. Η βασική αρχή ήταν ότι το μουσουλμανικό κράτος εγγυούνταν το δικαίωμα των χριστιανών και των εβραίων να ζουν, να έχουν περιουσία και να ασκούν τη θρησκεία τους εντός των συνόρων του και εκείνοι σε αντάλλαγμα όφειλαν να καταβάλλουν έναν ειδικό φόρο, το γνωστό μας χαράτσι, που αποκαλούνταν επίσης «τζίζιε» και κατέβαλλαν οι υγιείς και αρτιμελείς ενήλικες άντρες. Επρόκειτο με άλλα λόγια για ένα ιδεατό συμβόλαιο μεταξύ της μουσουλμανικής κρατικής εξουσίας και των μη μουσουλμάνων υπηκόων της. Αυτό το συμβόλαιο ονομαζόταν «ζιμμα» (στην αραβική «δίμμα») και οι μη μουσουλμάνοι υπήκοοι του μουσουλμανικού κράτους ονομάζονταν «ζιμμήδες», δηλαδή αυτοί στους οποίους το κράτος είχε εγγυηθεί ασφάλεια.² Βάσει αυτού του πλαισίου, ήταν δεδομένο ότι οι μουσουλμάνοι θεωρούνταν ανώτεροι από τους ζιμμήδες: για παράδειγμα, ένας ζιμμής δεν μπορούσε να καταθέσει εναντίον μουσουλμάνου στο ισλαμικό δικαστήριο, ενώ κατά την περίοδο στην οποία αναφερόμαστε, παρά τις εξαιρέσεις όπως το αξίωμα του μεγάλου δραγουμάνου, είχε παγιωθεί πια ο αποκλεισμός των ζιμμήδων από τα κρατικά αξιώματα. Επίσης, θεωρούνταν αυτονόητο ότι οι ζιμμήδες δεν είχαν το δικαίωμα να προβαίνουν σε ενέργειες που σκανδαλίζουν τη μουσουλμανική κοινότητα και πρόσβαλλαν την κυρίαρχη θρησκεία, το ισλάμ. Από την άλλη, το πόσο αυστηρά εφαρμόζονταν αυτές οι αρχές εξαρτιόταν πάντοτε από τις περιστάσεις και από τις συνθήκες που επικρατούσαν σε μια περιοχή· ακόμα και στις μέρες μας η ψήφιση ενός νόμου δεν συνεπάγεται αυτομάτως και την εφαρμογή του.

Διαχρονικά, η κυρίαρχη ομάδα συνήθως επιβάλλει μεγαλύτερους ή μικρότερους, ρητούς ή άδηλους περιορισμούς στη μειονότητα, σε αυτούς που θεωρεί διαφορετικούς

² Η λέξη δίμμα/ζιμμα σημαίνει «υποχρέωση», «ευθύνη» και στο Κοράνι «σύμφωνο που εγγυάται ασφάλεια» και «παροχή ασφάλειας».

από την ίδια. Είναι βέβαιο ότι οι ζιμμήδες υφίσταντο σημαντικούς περιορισμούς στην καθημερινή ζωή τους, από ενδυματολογικούς και το επιτρεπόμενο ύψος των σπιτιών τους ως την απαγόρευση να οπλοφορούν και την υποχρεωτική αναγνώριση της ανωτερότητας και της προτεραιότητας των μουσουλμάνων. Από την άλλη, γνωρίζουμε αρκετές περιπτώσεις πλούσιων ζιμμήδων και ζιμμήδων με επιρροή, γνωρίζουμε την ύπαρξη της αριστοκρατίας των Φαναριωτών στην Κωνσταντινούπολη, γνωρίζουμε ότι παρά τις αυστηρές απαγορεύσεις ανεγέρθηκαν νέοι ναοί στη διάρκεια της οθωμανικής περιόδου. Οι ζιμμήδες είχαν ευκαιρίες να αναδειχτούν και να λειτουργήσουν ομαλά τους θεσμούς τους, αλλά μέσα σε ένα περιβάλλον διακρίσεων και υπό ένα καθεστώς που τους καθιστούσε ευάλωτους, εφόσον υποβάλλονταν καταγγελίες ότι είχαν υπερβεί τα όρια που τους αναγνώριζε το ισλάμ. Οι ναοί, για παράδειγμα, έπρεπε να ανεγερθούν με τρόπο διακριτικό: ήταν μικροί, συνήθως κρυμμένοι πίσω από ψηλούς μαντρότοιχους. Αν κάποιος ντόπιος μουσουλμάνος προσέφευγε σκανδαλισμένος στις οθωμανικές αρχές, αυτές διέταζαν την κατεδάφιση του παράνομου κτίσματος.

Η διάκριση μεταξύ ασκερί και ραγιάδων υπερέβαινε τις θρησκευτικές διαχωριστικές γραμμές. Οι ασκερί ήταν τα στελέχη του κράτους και του στρατού σε αντάλλαγμα για τις υπηρεσίες τους απέλαναν φοροαπαλλαγής. Οι ραγιάδες, από την άλλη, ήταν η μεγάλη μάζα των υπηκόων ανεξαρτήτως θρησκευόμενου. Οι ραγιάδες ήταν εκείνοι που δεν στελέχωναν το στρατό και τη διοίκηση: αυτό τους επέτρεπε να ασχολούνται με παραγωγικές δραστηριότητες (γεωργία, κτηνοτροφία, εμπόριο, βιοτεχνία κ.ά.) και ως εκ τούτου διέθεταν φορολογητέο εισόδημα. Η ομαλή εισπραξη της φορολογίας ήταν μια από τις βασικές προτεραιότητες του οθωμανικού κράτους, αφού από τα φορολογικά έσοδα καλύπτονταν οι κρατικές δαπάνες, πρωταρχικά δηλαδή τα έξοδα του παλατιού και η μισθοδοσία των κρατικών στελεχών και των στρατιωτικών· μάλιστα οι οθωμανικές αρχές δίνουν την εντύπωση ότι ήταν διατεθειμένες να ανεχτούν ακόμα και έκνομες καταστάσεις, εφόσον αυτές δεν έθιγαν την ομαλή καταβολή των φόρων μιας περιοχής. Οι ραγιάδες ήταν οι κάτοικοι των πόλεων και των χωριών, φτωχοί και πλούσιοι. Επομένως, η μεγάλη πλειονότητα των μουσουλμάνων και των χριστιανών ανήκαν σε διαφορετικές ομάδες από θρησκευτική άποψη, ανήκαν όμως στην ίδια πλευρά ως ραγιάδες. Η χρησιμοποίηση του όρου «ραγιάς» αποκλειστικά για τους μη μουσουλμάνους είναι σε μεγάλο βαθμό μια εξέλιξη του 19ου αιώνα, με σαφώς υποτιμητικό χαρακτήρα. Αν και υπάρχουν παραδείγματα ανάλογης χρήσης του όρου και κατά τον 18ο αιώνα, η συντριπτική πλειονότητα των επίσημων τουλάχιστον εγγράφων χρησιμοποιεί σταθερά τον όρο «ζιμμήδες» για τους μη μουσουλμάνους, ενώ το «ραγιάς» αναφέρεται στους φορολογούμενους υπήκοους ανεξαρτήτως θρησκευόμενου.

Επομένως, η οθωμανική πραγματικότητα δεν είναι μονολιθική, αλλά αντιθέτως πολυδιάστατη. Οι χριστιανοί και οι μουσουλμάνοι της Βέροιας μοιράζονται τον ίδιο αστικό χώρο, αλλά το καθεστώς τους είναι διαφορετικό. Όταν βρίσκονται αντιμέτωποι με τις απαιτήσεις του κράτους ή όταν ερίζουν με τον πληθυσμό γειτονικών καζάδων σχετικά με το ποιος υποστηρίζει τους ληστές ή στα όρια ποίου καζά έλαβε χώρα μια ληστρική επίθεση, είναι σαφές ότι το πρόβλημα αφορά το σύνολο του καζά. Ωστόσο, η κάθε θρησκευτική ομάδα εκπροσωπείται από τη δική της ηγεσία· η τοπική κοινωνία διαπερνάται από ένα βαθύ ρήγμα, που έχει τις ρίζες του στην οργανωτική δομή του κράτους. Αντιστοίχως, όταν καταγράφονται οι μαχαλάδες της πόλης, αυτοί εμφανίζονται είτε μουσουλμανικοί είτε χριστιανικοί, ποτέ μικτοί, ασχέτως αν υπάρχουν κάποι-οι λόγοι να αμφιβάλλουμε ότι αυτό ίσχυε και στην πράξη.

Τα στεγανά όμως δεν ήταν απόλυτα ούτε οι ομάδες τόσο συμπαγείς. Αυτό δηλώνουν οι διάφορες περιπτώσεις συνεργασίας μεταξύ χριστιανών και μουσουλμάνων. Για παράδειγμα, μουσουλμάνοι προσέρχονταν ορισμένες φορές στο δικαστήριο ως μάρτυ-

ρες χριστιανών με αποτέλεσμα να καταδικαστούν άλλοι μουσουλμάνοι. Συνεργασία υπήρχε και σε οικονομικό και πολιτικό επίπεδο: μπορούσε να λάβει, π.χ., τη μορφή συνεταιρισμού ή διαμεσολάβησης προς τις οθωμανικές αρχές για την επίτευξη κάποιου στόχου. Αντιστρόφως, μουσουλμάνοι και χριστιανοί δεν δίσταζαν να καταπιέσουν, να απειλήσουν, να ληστέψουν, να δολοφονήσουν, να καταγγείλουν στις αρχές τους ομόθρησκούς τους. Το ίδιο το οθωμανικό κράτος, παρότι μπορεί να αντιμετώπιζε με μεγαλύτερη επιείκεια τους μουσουλμάνους παρά τους ζιμμήδες, δεν δίστασε, για παράδειγμα, να διατάξει το 1772 τους μουσουλμάνους αγιάν να επιστρέψουν στους ζιμμήδες της Βέροιας τα ποσά που αδικώς και ενάντια στις σουλτανικές εντολές τούς είχαν αφαιρέσει με αφορμή τη στρατολόγηση ανδρών για το ρωσοτουρκικό πόλεμο. Το δικαίωμα των υπηκόων να προσφεύγουν στο σουλτάνο και η επιβολή της δικαιοσύνης με την έννοια της προστασίας των αδύνατων από την αυθαιρεσία των ισχυρών ήταν μια βασική ιδεολογική αρχή του οθωμανικού κράτους, που ίσχυε για όλους ανεξαρτήτως θρησκείας – το ζήτημα παραμένει πάντοτε η δυνατότητα εφαρμογής στην πράξη των ιδεολογικών αρχών και των διαταγμάτων που τις εξέφραζαν, και κυρίως το αν γίνονταν σεβαστές από τις τοπικές αρχές και κοινωνίες, που καλούνταν τελικά να τις εφαρμόσουν.

Μέσα σε αυτό το περιβάλλον αναδεικνύονται κάποια πρόσωπα. Ένα από αυτά είναι ο Δημητράκης Μπεκέλλας της γνωστής οικογένειας Βικέλα. Ο Δημητράκης ήταν ένας δραστήριος έμπορος στη Βέροια του β' μισού του 18ου αιώνα. Προκειμένου να διασφαλίσει τα οικονομικά συμφέροντά του, ο Δημητράκης υπήχθη το 1765 στην υπηρεσία του βρετανικού προξενείου της Θεσσαλονίκης ως δραγουμάνος, δηλαδή ως διερμηνέας. Ο τίτλος του δραγουμάνου ήταν ένα προκάλυμμα που του παρείχε αξιόλογα πλεονεκτήματα χάρη στο καθεστώς των διομολογήσεων, μονομερών εμπορικών προνομίων που είχαν παραχωρήσει οι Οθωμανοί στα ξένα κράτη. Ο Δημητράκης ως προστατευόμενος μπερατλής³ του βρετανικού προξενείου απέλαυε των χαμηλών δασμών, των προνομίων και του δικαιώματος ετεροδικίας των βρετανών εμπόρων, ενώ απαλλασσόταν και από την υποχρέωση καταβολής φόρων. Στις διενέξεις του με δυσαρεστημένους συνεταιίρους ή με άλλα πρόσωπα, ο Μπεκέλλας επικαλούνταν τον τίτλο του και τα προνόμια που αυτός συνεπαγόταν και συχνά ο βρετανός πρέσβης στην Κωνσταντινούπολη μεσολαβούσε για λογαριασμό του στις οθωμανικές αρχές. Ακόμα και όταν τοπικοί μουσουλμάνοι παράγοντες εποφθαλμιούσαν τον πλούτο του, η προσφυγή μέσω του βρετανού πρεσβευτή απευθείας στην Πύλη αποτελούσε ένα σημαντικό και δραστικό μέσο άμυνας για τον Δημητράκη. Οι απειλές προς το πρόσωπό του δεν προέρχονταν όμως μόνο από τους μουσουλμάνους: λόγοι που δεν εκτίθενται ρητώς, αλλά που μπορεί να εικάσει κανείς ότι συνδέονταν με τη φοροαπαλλαγή του και προφανώς την άρνησή του να συμμετάσχει στα φορολογικά βάρη της χριστιανικής κοινότητας, δημιουργούσαν εντάσεις και με τους ομόθρησκούς του, όπως δηλώνουν μια σειρά δημοσιευμένων επιστολών που αφορούν τη δύσκολη σχέση του με το μητροπολίτη της Βέροιας, αλλά και οι δικαστικές διενέξεις του με την κοινοτική ηγεσία των χριστιανών της πόλης. Σύμφωνα μάλιστα με τον γάλλο περιηγητή Κουζινερέ, που φιλοξενήθηκε από τον Μπεκέλλα, ο Δημητράκης είχε περισσότερα προβλήματα με τους ομόθρησκούς του παρά με τους μουσουλμάνους.

Ένας από αυτούς που επιχειρήσαν να αφαιρέσουν παρανόμως χρήματα από τον Μπεκέλλα ήταν κάποιος Καρά Αχμέτ. Ο Καρά Αχμέτ ήταν ένας από τους αγιάν της Βέροιας. Πρωταγωνίστησε για δεκαετίες στην τοπική ζωή, ενεπλάκη στη μίσθωση των

³ Μπερατλής είναι ο κάτοχος μπερατιού, δηλαδή σουλτανικού διατάγματος, που κατοχύρωνε τα δικαιώματα και τα προνόμια ενός αξιωματούχου.

τοπικών προσόδων, κατέλαβε τοπικά αξιώματα, αλλά κινήθηκε, όπως και πολλοί άλλοι αγιάν, στο λεπτό όριο μεταξύ νομιμότητας και παρανομίας. Ο Αχμέτ όφειλε να είναι προσεκτικός στις κινήσεις του, γιατί οι καταγγελίες, που υποβάλλονταν εναντίον του, κατέληγαν στην αποστολή διαταγμάτων για την προσαγωγή του στις δικαστικές αρχές ή την παραδειγματική τιμωρία του ή ακόμα και στην αποστολή στρατευμάτων εναντίον του. Από την άλλη, ο Καρά Αχμέτ είχε εδραιώσει σταθερά τη θέση του στη Βέροια με αποτέλεσμα, αφού παρέμενε στο περιθώριο ή και στην παρανομία για ένα διάστημα, να επανέρχεται στο προσκήνιο. Μάλιστα το 1772 το κράτος του ζήτησε να ηγηθεί δύναμης τριακοσίων ανδρών στον πόλεμο κατά της Ρωσίας. Η περίπτωση του Καρά Αχμέτ μπορεί να θεωρηθεί ενδεικτική της ρευστότητας των σχέσεων κράτους-αγιάν, αλλά και της ανάγκης των δύο πλευρών τελικά να συνυπάρξουν, εξυπηρετώντας η κάθε μία τα συμφέροντά της στο πλαίσιο ενός αμοιβαίου συμβιβασμού.

Ο Δημητράκης Μπεκέλλας και ο Καρά Αχμέτ είναι δύο περιπτώσεις πολύ διαφορετικές μεταξύ τους: ζούσαν όμως και οι δύο στη Βέροια την ίδια περίοδο. Κινούνταν στον ίδιο χώρο και υπάγονταν στην ίδια κρατική αρχή: το ερώτημα είναι κατά πόσο οι εμπειρίες τους, οι προβληματισμοί τους, οι αντιλήψεις τους, οι κοινωνικές συμβάσεις τους, οι δυνατότητές τους τέμνονταν ή όχι. Από μια άποψη, είναι δύο περιπτώσεις χαρακτηριστικές των κοινοτήτων τους, όπως τις εντοπίζει κανείς στη σύγχρονη ιστοριογραφία: ο Μπεκέλλας είναι ο χριστιανός βαλκάνιος έμπορος, που πρέπει μέσα σε ένα αβέβαιο και ρευστό περιβάλλον να προασπίσει τον πλούτο του σε μια χρονική συγκυρία που είναι γενικά ευνοϊκή για το εμπόριο. Ο Αχμέτ, από την άλλη, είναι ο μουσουλμάνος αγιάν, εκπρόσωπος της πιο δυναμικής μουσουλμανικής κοινωνικής ομάδας στην Αυτοκρατορία ως συνέπεια της «αποκέντρωσης», η οποία ενίσχυσε τον 18ο αιώνα το ρόλο και την αυτονομία των επαρχιακών στοιχείων που δεν εξαρτιόντουσαν άμεσα από την Κωνσταντινούπολη και το σουλτάνο για την ισχύ τους (αποκορύφωμα αυτής της διαδικασίας ήταν στα Βαλκάνια ο σχηματισμός της ηγεμονίας του Αλή Πασά των Ιωαννίνων). Τα οθωμανικά αρχεία περιέχουν ένα θησαυρό πληροφοριών για την οθωμανική Βέροια. Η περαιτέρω μελέτη και αξιοποίησή τους θα μας δώσει την ευκαιρία να ανακαλύψουμε πολλούς περισσότερους Μπεκέλλες και Καρά Αχμέτ, να συμπληρώσουμε τις χαμένες ψηφίδες από το μωσαϊκό της βεροιώτικης κοινωνίας και οικονομίας και γενικά να γράψουμε την ιστορία της Βέροιας της οθωμανικής περιόδου με τρόπο που να μην εξαντλείται στα πολεμικά γεγονότα, αλλά που αντιθέτως θα φωτίσει ουσιαστικά τη σκοτεινή και άγνωστη περίοδο ανάμεσα στην οριστική άλωση της πόλης από τους Οθωμανούς τον 15ο αιώνα και τα γεγονότα του 19ου και των αρχών του 20ού αιώνα.

Ενδεικτική πρόσφατη βιβλιογραφία που βασίζεται σε οθωμανικές πηγές και αφορά τη Βέροια.

- Αναστασόπουλος, Αντώνης και Ελένη Γκαρά, «Οθωμανικές Αντιλήψεις περί Εγκλήματος και Τιμωρίας», *Μνήμων*, 21 (1999), 37-54.
- Αναστασόπουλος, Αντώνης, «Οι Οθωμανικοί Ιεροδικαστικοί Κώδικες (Σιτζιλ) της Βέροιας: Προβλήματα Ταξινόμησης», *Ήμερος*, 1 (2001), 149-169.
- Αναστασόπουλος, Αντώνης, «Οι Χριστιανοί στην Τουρκοκρατία και οι Οθωμανικές Πηγές: η Περίπτωση της Βέροιας, π. 1760-1770», *Αριάδνη*, 9 (2003), 71-89.
- Γκαρά, Ελένη, «Δολοφόνοι και Δικαστές στην Οθωμανική Βέροια», *Ήμερος*, 1 (2001), 113-130.
- Anastasopoulos, Antonis, "Lighting the Flame of Disorder: Ayan Infighting and State Intervention in Ottoman Karaferye, 1758-59," *International Journal of Turkish Studies*, 8 (2002), 73-88.
- Gara, Eleni, "In Search of Communities in Seventeenth Century Ottoman Sources: the Case of the Kara Ferye District", *Turcica*, 30 (1998), 135-162.
- Gara, Eleni, "Lending and Borrowing Money in an Ottoman Province Town" στο *Acta Viennensia Ottomanica. Akten des 13. CIEPO-Symposiums vom 21. bis 25. September 1998 in Wien*, επιμ. Markus Köhbach, Gisela Procházka-Eisl και Claudia Römer, Βιέννη: Institut für Orientalistik, 1999, 113-119.
- Günay, Vehbi, "Balkanlara Ait Siciller ve Karaferye Kazası Şer'ıye Sicilleri Kataloğu", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 2 (1997), 103-113.
- Neumann, Christoph K., "Arm und Reich in Qaraferye", *Der Islam*, 73/2 (1996), 259-312.

Α δημοσίευτες τελικές μεταπτυχιακές εργασίες και διδακτορικές διατριβές.

- Ξανθονάκης, Αντώνης, «Ένα Δείγμα Διατίμησης των Προϊόντων των Συντεχνιών: Βέροια 1701», τελική μεταπτυχιακή εργασία (Πανεπιστήμιο Κρήτης), 1997.
- Φωτεινού, Πηνελόπη, «Η Αγορά της Βέροιας. Συντεχνιακές Καταγραφές 1699-1708», τελική μεταπτυχιακή εργασία (Πανεπιστήμιο Κρήτης), 1999.
- Anastasopoulos, Antonios, "Imperial Institutions and Local Communities: Ottoman Karaferye, 1758-1774", διδακτορική διατριβή (Πανεπιστήμιο Κέιμπριτζ), 1999.
- Gara, Eleni, "Kara Ferye 1500-1650. Menschen, Lokalgesellschaft und Verwaltung in einer osmanischen Provinz", διδακτορική διατριβή (Πανεπιστήμιο Βιέννης), 2000.
- Günay, Vehbi, "H. 1159 (M. 1746) Tarihli Karaferye Kazası Şer'ıye Sicili (Transkripsiyon ve Değerlendirme)", τελική μεταπτυχιακή εργασία (Πανεπιστήμιο Αιγαίου - Σμύρνη), 1993.
- Lindner, Margareta, "Die Rückwirkungen des osmanisch-venezianischen Krieges auf den Gerichtssprengel Karaferya (Veroia) in den Jahren 1715 und 1716 (nach dem Protokollbuch des Kadiamtes)", τελική μεταπτυχιακή εργασία (Πανεπιστήμιο Μονάχου), 1987.
- Neumann, Marianne Kathrin, "Die Rückwirkungen des osmanisch-russischen Krieges auf den Gerichtssprengel Qaraferya (Veroia) im Jahre 1771 (nach dem Protokollbuch des Kadiamtes)", τελική μεταπτυχιακή εργασία (Πανεπιστήμιο Μονάχου), 1987/88.